

HARBIY XIZMATCHILARDA KASBIY MOTIVATSIYANI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Sattarov Ubaydulla Jo‘rayevich

*O‘zbekiston Respublikasi Harbiy xavfsizlik va mudofaa universiteti
Janubi-G‘arbiy harbiy okrugi fakulteti Umumqo‘shin tayyorgarlik kafedrasida
katta o‘qituvchisi, podpolkovnik*

Аннотация: Mazkur ilmiy maqolada harbiy xizmatchilarda kasbiy motivatsiyani shakllantirishning psixologik mexanizmlari tizimli ravishda o‘rganiladi. Tadqiqotda motivatsiyaning ichki va tashqi omillari, shaxsiy va ijtimoiy determinantlari, shuningdek, milliy va jahon psixologiya fanidagi nazariy yondashuvlar asosida uning rivojlanish qonuniyatlari tahlil qilinadi. Harbiy muhitning o‘ziga xosligi, intizomiy tizim va jamoaviy munosabatlarning motivatsiyaga ta’siri aniqlanadi.

Калит so‘zlar: motivatsiya, harbiy psixologiya, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya, liderlik, kasbiy faoliyat, jamoa.

Аннотация: В данной научной статье систематически изучаются психологические механизмы формирования профессиональной мотивации у военнослужащих. В исследовании анализируются внутренние и внешние факторы мотивации, личностные и социальные детерминанты, а также закономерности ее развития на основе теоретических подходов национальной и мировой психологии. Определены особенности военной среды, влияние дисциплинарной системы и коллективных отношений на мотивацию.

Ключевые слова: мотивация, военная психология, внутренняя мотивация, внешняя мотивация, лидерство, профессиональная деятельность, команда.

Abstract: This scientific article systematically studies the psychological mechanisms of formation of professional motivation in military personnel. The study analyzes the internal and external factors of motivation, personal and social determinants, as well as the laws of its development based on theoretical approaches in national and world psychology. The peculiarities of the military environment, the influence of the disciplinary system and collective relations on motivation are determined.

Keywords: motivation, military psychology, internal motivation, external motivation, leadership, professional activity, team.

KIRISH

Zamonaviy globallashuv sharoitida davlat xavfsizligi va barqarorligini ta'minlashda harbiy tizimning o'rni tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, XXI asrning yangi turdagi harbiy mojarolari – axborot urushlari, gibriddahdidlar, psixologik bosim va uzoq davom etuvchi konfliktlar sharoitida inson omilining ahamiyati keskin oshdi. Bu esa harbiy xizmatchilarning nafaqat jismoniy va texnik tayyorgarligini, balki ularning psixologik barqarorligi va kasbiy motivatsiyasini ham ustuvor masalaga aylantiradi.

Kasbiy motivatsiya harbiy faoliyat samaradorligini belgilovchi asosiy psixologik omillardan biri hisoblanadi. Motivatsiya shaxsning ichki ehtiyojlari, qadriyatlari va tashqi ta'sirlar bilan shakllanuvchi murakkab psixik jarayon bo'lib, u faoliyatning maqsadga yo'naltirilganligini, barqarorligini va intensivligini ta'minlaydi [4, 45-b]. Harbiy xizmat sharoitida motivatsiya oddiy mehnat faoliyatiga nisbatan ancha murakkab bo'lib, u hayot uchun xavf, qat'iy intizom, buyruqqa bo'ysunish va jamoaviylik kabi omillar bilan chambarchas bog'liq.

Motivatsiya muammosi psixologiya fanida turli nazariy yondashuvlar doirasida o'rganilgan. Xususan, Abraham Maslow tomonidan ilgari surilgan ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasiga ko'ra, inson faoliyati uning ehtiyojlari tizimi bilan belgilanadi. Harbiy xizmatchilar faoliyatida bu ehtiyojlar xavfsizlik, ijtimoiy

aloqadorlik, hurmat va o'zini namoyon etish ehtiyojlari orqali ifodalanadi [4, 52-b]. Shu bilan birga, Frederick Herzberg tomonidan ishlab chiqilgan ikki omilli nazariya motivatsiyani gigiyenik (tashqi sharoitlar) va motivatsion (ichki omillar) tarkibiy qismlarga ajratadi. Ushbu yondashuv harbiy xizmatda rag'batlantirish va jazolash tizimining psixologik asoslarini tushunishda muhim nazariy poydevor bo'lib xizmat qiladi [6, 125-b].

Zamonaviy psixologiyada motivatsiya masalasiga faoliyat yondashuvi doirasida ham katta e'tibor qaratilgan. Aleksei Leontiev fikricha, motivatsiya faoliyatning ichki harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, u ehtiyojlar va motivlar orqali shakllanadi [7, 110-b]. Bu nazariya harbiy faoliyatni tushuntirishda ayniqsa muhimdir, chunki harbiy xizmat – bu yuqori darajadagi maqsadga yo'naltirilgan, ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatdir.

Shuningdek, Edward Deci va Richard Ryan tomonidan ishlab chiqilgan o'z-o'zini belgilash nazariyasiga ko'ra, inson motivatsiyasi uch asosiy ehtiyoj – avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy aloqadorlik asosida rivojlanadi [5, 68-b]. Harbiy muhitda bu ehtiyojlar o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi: avtonomiya – buyruqlarni ongli qabul qilish, kompetentlik – kasbiy mahoratni oshirish, ijtimoiy aloqadorlik – jamoaga sodiqlik orqali ifodalanadi.

Motivatsiya masalasi milliy psixologiya doirasida ham keng o'rganilgan. Jumladan, G'aybulla Shoumarov o'z tadqiqotlarida shaxs rivojida ijtimoiy muhit, qadriyatlar va ma'naviy omillarning muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi [1, 115-b]. Harbiy jamoada aynan ushbu omillar motivatsiyaning barqarorligini ta'minlaydi. Eshniyoz Rasulov esa motivatsiyani shaxs faoliyatining ichki energiyasi sifatida talqin qilib, uning samaradorligi tashqi muhit bilan uyg'unlikda shakllanishini asoslab beradi [2, 90-b].

Shu bilan birga, N.A. Muslimov pedagogik yondashuv doirasida motivatsiyani shakllantirishning innovatsion mexanizmlarini ishlab chiqib, uni shaxsning kasbiy rivojlanishidagi asosiy omil sifatida baholaydi [3, 60-b]. Bu

qarashlar harbiy ta'lim tizimida motivatsiyani shakllantirish jarayonini takomillashtirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Shundan kelib chiqib, mazkur maqolaning asosiy maqsadi – harbiy xizmatchilarda kasbiy motivatsiyani shakllantirishning psixologik mexanizmlarini aniqlash, ularni nazariy jihatdan asoslash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI

Kasbiy motivatsiya muammosi psixologiya fanida eng ko'p o'rganilgan yo'nalishlardan biri bo'lib, u shaxs faoliyatining ichki va tashqi determinantlarini tushuntirishga qaratilgan nazariyalar orqali izohlanadi. Motivatsiya masalasi turli ilmiy maktablar tomonidan turlicha talqin etilgan bo'lsa-da, ularning umumiy jihati shundaki, motivatsiya inson faoliyatining harakatlantiruvchi kuchi sifatida e'tirof etiladi.

Motivatsiya nazariyalarining eng mashhurlaridan biri Abraham Maslow tomonidan ishlab chiqilgan ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasidir. Mazkur nazariyaga ko'ra, inson faoliyati bosqichma-bosqich rivojlanadigan ehtiyojlar tizimiga asoslanadi: fiziologik ehtiyojlar, xavfsizlik ehtiyoji, ijtimoiy aloqadorlik, hurmat va o'zini namoyon etish ehtiyojlari [4, 50-b]. Harbiy xizmat sharoitida ayniqsa xavfsizlik, jamoaga mansublik va o'zini namoyon etish ehtiyojlari ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bu esa harbiy xizmatchilarning motivatsiyasi ko'proq ijtimoiy va ma'naviy omillar bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

Motivatsiyaning mazmunini tushuntirishda muhim yondashuvlardan yana biri Frederick Herzberg tomonidan taklif etilgan ikki omilli nazariyadir. Ushbu nazariyada motivatsiya ikki turdagi omillar orqali tushuntiriladi: gigiyenik omillar (ish sharoiti, maosh, boshqaruv tizimi) va motivatsion omillar (yutuq, e'tirof, kasbiy o'sish) [6, 130-b]. Harbiy muhitda gigiyenik omillar intizom, tartib va ijtimoiy kafolatlar orqali namoyon bo'lsa, motivatsion omillar esa mukofotlash, unvon berish va xizmatdagi muvaffaqiyatlarni e'tirof etish orqali shakllanadi.

Faoliyat nazariyasi doirasida motivatsiya masalasi Aleksei Leontiev tomonidan chuqur o'rganilgan. Unga ko'ra, motivatsiya faoliyatning asosiy tarkibiy qismi bo'lib, u ehtiyojlar va motivlar tizimi orqali shakllanadi [7, 108-b]. Leontiev nazariyasida faoliyat – bu ongli, maqsadga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, har bir faoliyatning asosida motiv yotadi. Harbiy faoliyatda bu motivlar ko'pincha ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lib, Vatanga xizmat qilish, burchni ado etish kabi omillar bilan belgilanadi.

Zamonaviy psixologiyada motivatsiya muammosi Edward Deci va Richard Ryan tomonidan ishlab chiqilgan o'z-o'zini belgilash nazariyasi orqali yanada rivojlantirildi. Ushbu nazariyaga ko'ra, inson motivatsiyasi uch asosiy psixologik ehtiyojga asoslanadi: avtonomiya (mustaqil qaror qabul qilish), kompetentlik (o'z imkoniyatlarini namoyon etish) va ijtimoiy aloqadorlik (boshqalar bilan munosabat o'rnatish) [5, 70-b]. Harbiy xizmat sharoitida bu ehtiyojlar o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi. Masalan, avtonomiya to'liq erkinlik emas, balki buyruqlarni ongli qabul qilish va bajarish orqali ifodalanadi.

Motivatsiyaning yana bir muhim nazariyasi David McClelland tomonidan ishlab chiqilgan ehtiyojlar nazariyasidir. Unga ko'ra, inson faoliyatida uch asosiy ehtiyoj muhim rol o'ynaydi: muvaffaqiyatga erishish ehtiyoji, hokimiyatga intilish ehtiyoji va aloqadorlik ehtiyoji [8, 160-b]. Harbiy xizmatchilar faoliyatida ushbu ehtiyojlar quyidagicha namoyon bo'ladi:

- muvaffaqiyat ehtiyoji – xizmatdagi yutuqlar orqali,
- hokimiyat ehtiyoji – rahbarlik lavozimlariga intilish orqali,
- aloqadorlik ehtiyoji – jamoaga moslashuv orqali.

Motivatsiya masalasi sobiq ittifoq psixologiya maktabida ham chuqur o'rganilgan. Sergey Rubinstein shaxs faoliyatining psixologik asoslarini tahlil qilib, motivatsiyani ong va faoliyat birligi asosida tushuntiradi. Unga ko'ra, motivatsiya tashqi ta'sirlar va ichki psixik jarayonlarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi [7,

112-b]. Bu yondashuv harbiy muhitda motivatsiyani tushunishda muhim ahamiyatga ega, chunki bu yerda tashqi buyruqlar va ichki ishonch uyg'unlashadi.

Milliy psixologiya doirasida motivatsiya masalasi ijtimoiy va ma'naviy qadriyatlar bilan uzviy bog'liq holda o'rganilgan. Jumladan, G'aybulla Shoumarov o'z ilmiy ishlarida shaxsning ijtimoiy muhit bilan o'zaro aloqasi uning motivatsion rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi [1, 118-b]. Harbiy jamoa esa aynan shunday ijtimoiy muhit bo'lib, u shaxs motivatsiyasini shakllantiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Eshniyoz Rasulov motivatsiyani shaxs faoliyatining ichki energiyasi sifatida talqin qilib, uning samaradorligi tashqi sharoitlar bilan uyg'unlikda shakllanishini asoslab beradi [2, 92-b]. Bu yondashuv harbiy xizmatda motivatsiyani boshqarishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, N.A. Muslimov pedagogik yondashuv asosida motivatsiyani shakllantirishning innovatsion mexanizmlarini ishlab chiqib, uni shaxsning kasbiy rivojlanishida hal qiluvchi omil sifatida baholaydi [3, 62-b]. Harbiy ta'lim tizimida ushbu yondashuvni qo'llash orqali kursant va harbiy xizmatchilarning kasbiy motivatsiyasini samarali rivojlantirish mumkin.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot harbiy xizmatchilarda kasbiy motivatsiyani shakllantirishning psixologik mexanizmlarini aniqlash va tizimli tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, u kompleks metodologik yondashuv asosida amalga oshirildi. Tadqiqot jarayonida nazariy, taqqoslovchi, tizimli va analitik metodlar uyg'unligi qo'llanildi.

Tadqiqotning umumiy metodologik yondashuvi.

Tadqiqot metodologiyasi shaxs faoliyati va motivatsiyasini tushuntiruvchi klassik va zamonaviy psixologik nazariyalarga tayanadi. Xususan, faoliyat yondashuvi, ehtiyojlar nazariyasi va o'z-o'zini belgilash nazariyasi metodologik asos sifatida tanlab olindi. Ushbu yondashuvlar motivatsiyani shaxsning ichki

ehtiyoblari, ijtimoiy muhit va faoliyat mazmuni o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasi sifatida talqin etishga imkon beradi.

Tadqiqot metodlari va ularning mazmuni.

1. Nazariy tahlil metodi.

Mazkur metod orqali motivatsiya muammosiga oid milliy va xorijiy ilmiy manbalar o'rganildi va tahlil qilindi. Jumladan, motivatsiya nazariyalari (ehtiyojlar ierarxiyasi, ikki omilli nazariya, o'z-o'zini belgilash nazariyasi va boshqalar) chuqur o'rganilib, ularning harbiy faoliyatga tatbiqi tahlil qilindi.

Nazariy tahlil jarayonida quyidagilar aniqlashtirildi:

- motivatsiya tushunchasining ilmiy talqinlari;
- motivatsiyaning tarkibiy tuzilishi;
- ichki va tashqi motivatsiya o'rtasidagi farqlar;
- harbiy muhitda motivatsiyaning o'ziga xos xususiyatlari.

2. Tizimli yondashuv metodi.

Tizimli yondashuv asosida motivatsiya o'zaro bog'liq elementlardan iborat murakkab psixologik tizim sifatida ko'rib chiqildi. Ushbu yondashuv motivatsiyaning quyidagi komponentlarini o'zaro aloqadorlikda tahlil qilish imkonini berdi:

- ehtiyojlar tizimi;
- motivlar;
- maqsadlar;
- ijtimoiy ta'sir omillari;
- shaxsiy qadriyatlar.

Mazkur metod orqali harbiy xizmatchilarda motivatsiya shakllanishining ichki (psixologik) va tashqi (ijtimoiy) determinantlari o'zaro bog'liq holda o'rganildi.

3. Taqqoslash (komparativ) metodi.

Tadqiqotda harbiy va fuqarolik faoliyatidagi motivatsiya mexanizmlarini taqqoslash orqali harbiy xizmatning o'ziga xos xususiyatlari aniqlab berildi. Taqqoslash quyidagi mezonlar asosida amalga oshirildi:

- faoliyat sharoitlari;
- xavf darajasi;
- ijtimoiy javobgarlik;
- boshqaruv tizimi;
- rag'batlantirish mexanizmlari.

Natijada harbiy muhitda motivatsiyaning ko'proq ijtimoiy va ma'naviy omillarga bog'liqligi aniqlandi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi va metodik ahamiyati.

Mazkur tadqiqotning metodologik ahamiyati shundaki, unda:

- motivatsiya muammosi milliy va xorijiy yondashuvlar integratsiyasi asosida tahlil qilindi;
- harbiy muhitga xos motivatsion mexanizmlar tizimli ravishda ochib berildi;
- motivatsiyani shakllantirishning kompleks modeli ishlab chiqildi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari harbiy ta'lim tizimida, xususan, serjantlar tayyorlash jarayonida motivatsiyani oshirishga qaratilgan amaliy dasturlar ishlab chiqishda metodik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

NATIJARLAR

Mazkur tadqiqot doirasida amalga oshirilgan nazariy va analitik tahlillar natijasida harbiy xizmatchilarda kasbiy motivatsiyani shakllantirish murakkab, ko'p darajali va tizimli psixologik jarayon ekanligi aniqlandi. Ushbu jarayon shaxsning ichki ehtiyojlari, tashqi rag'batlantiruvchi omillar, ijtimoiy-psixologik muhit hamda kasbiy identifikatsiya jarayonlarining o'zaro integratsiyasi asosida shakllanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, motivatsiya tizimining markaziy elementi ichki motivatsiya hisoblanadi. Ichki motivatsiya harbiy xizmatchining shaxsiy

qadriyatlari, vatanparvarlik hissi, kasbiy burchni anglash darajasi bilan belgilanadi va u faoliyatning barqarorligini ta'minlovchi asosiy psixologik omil sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat Edward Deci va Richard Ryan tomonidan ishlab chiqilgan nazariyada ko'rsatilgan ichki motivatsiya mexanizmlari bilan uyg'unlashadi.

Ichki motivatsiya bilan bir qatorda tashqi motivatsiya ham muhim rol o'ynashi aniqlandi. Tashqi motivatsiya mukofotlash, unvonlar berish, ijtimoiy e'tirof kabi omillar orqali shakllanadi va faoliyatning faollashuviga xizmat qiladi. Biroq u mustaqil holda barqaror motivatsiyani ta'minlay olmaydi. Bu jihat Frederick Herzberg tomonidan ilgari surilgan ikki omilli nazariyaga mos keladi.

Tadqiqot natijalari ijtimoiy muhitning motivatsiyaga kuchli ta'sir ko'rsatishini ham tasdiqladi. Harbiy jamoada mavjud bo'lgan o'zaro munosabatlar, komandirning liderlik xususiyatlari hamda jamoaviy ruh motivatsiyaning shakllanishi va mustahkamlanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. G'aybulla Shoumarov ta'kidlaganidek, shaxs motivatsiyasi ijtimoiy muhit bilan uzviy bog'liqdir.

Shuningdek, identifikatsiya mexanizmi ham muhim omil sifatida namoyon bo'ldi. Harbiy xizmatchining o'zini "harbiy shaxs" sifatida anglash darajasi ortgan sari uning kasbiy faoliyatga bo'lgan munosabati ijobiy tomonga o'zgaradi. Bu esa sadoqat, mas'uliyat va intizomning kuchayishiga olib keladi.

Maqsadga yo'naltirilganlik ham motivatsiya tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida aniqlandi. Aniq belgilangan vazifalar va strategik maqsadlar harbiy xizmatchining faoliyatini tizimlashtiradi va samaradorlikni oshiradi. Bu jarayon David McClelland tomonidan ishlab chiqilgan muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasi nazariyasi bilan asoslanadi.

Shunday qilib, tadqiqot natijalari motivatsiya tizimi ko'p komponentli bo'lib, unda ichki motivatsiya asosiy rol o'ynashi, tashqi motivatsiya esa qo'llab-

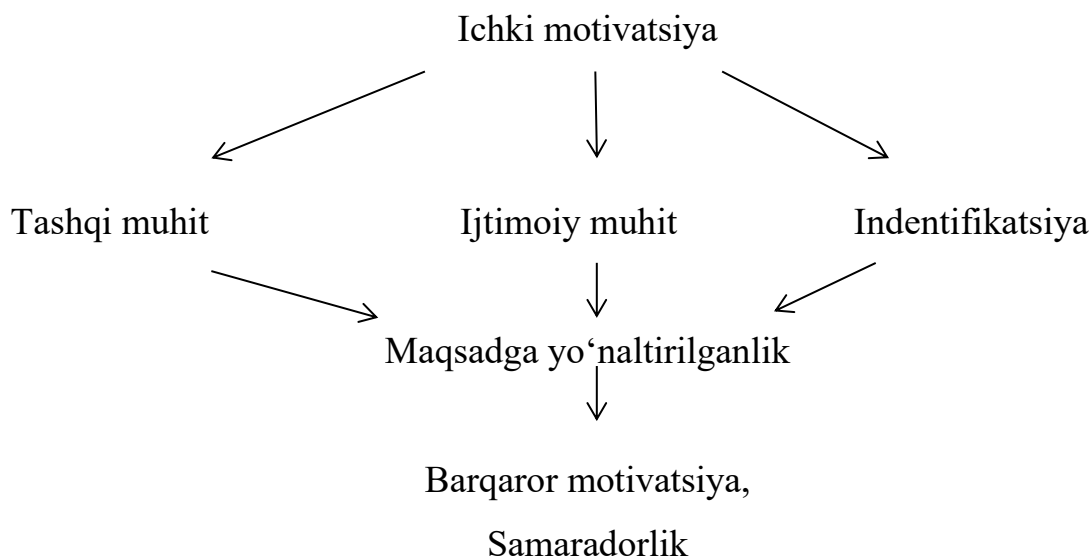

quvvatlovchi omil sifatida xizmat qilishi, ijtimoiy muhit va identifikatsiya esa ushbu tizimni mustahkamlovchi asosiy mexanizmlar ekanligini ko'rsatdi.

Motivatsiya omillarining tizimli jadvali

Motivatsiya komponenti	Mazmuni	Psixologik ta'siri	Natijasi
Ichki motivatsiya	Qadriyatlar, burch, vatanparvarlik	Ichki barqarorlik	Sadoqat va chidamlilik
Tashqi motivatsiya	Rag'bat, mukofot, unvon	Faollikni oshiradi	Intizom va faoliyat
Ijtimoiy muhit	Jamoa, liderlik	Jamoaviylik	Samaradorlik
Identifikatsiya	Kasbiy o'zlik	Mas'uliyat	Sodiqlik
Maqsadga yo'naltirish	Vazifalar, maqsadlar	Yo'nalganlik	Natijadorlik

Harbiy motivatsiyaning konseptual modeli (diagramma)

Motivatsiya darajasi va natijadorlik modeli

PAST MOTIVATSIYA

Beqarorlik → intizom buzilishi → past samaradorlik

O‘RTA MOTIVATSIYA

Barqarorlik → vazifalarni bajarish → o‘rtacha natija

YUQORI MOTIVATSIYA

Faollik + tashabbus → liderlik → yuqori samaradorlik

Yuqoridagi natijalar shuni ko‘rsatadiki, harbiy xizmatchilarda kasbiy motivatsiyani shakllantirish ko‘p omilli va tizimli jarayon bo‘lib, unda:

- ichki motivatsiya asosiy o‘rinni egallaydi;
- tashqi motivatsiya qo‘shimcha rag‘batlantiruvchi omil hisoblanadi;
- ijtimoiy muhit va liderlik motivatsiyani mustahkamlaydi;
- identifikatsiya kasbiy sadoqatni oshiradi;
- maqsadga yo‘naltirilganlik natijadorlikni ta‘minlaydi.

Mazkur natijalar Aleksei Leontiev faoliyat nazariyasidagi motiv va faoliyat birligi haqidagi qarashlarni tasdiqlaydi.

MUHOKAMA

Mazkur tadqiqot natijalari harbiy xizmatchilarda kasbiy motivatsiya murakkab, ko‘p darajali va tizimli psixologik hodisa ekanligini yana bir bor tasdiqladi. Olingan natijalarni mavjud nazariy qarashlar bilan taqqoslash shuni ko‘rsatadiki, motivatsiya harbiy faoliyatda nafaqat individual psixologik jarayon, balki ijtimoiy-psixologik va ma‘naviy determinantlar bilan chambarchas bog‘liq integrativ tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

Birinchidan, tadqiqot natijalari ichki motivatsiyaning ustuvor ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Bu holat Edward Deci va Richard Ryan tomonidan ishlab chiqilgan o‘z-o‘zini belgilash nazariyasining asosiy g‘oyalari bilan mos keladi. Mazkur nazariyaga ko‘ra, inson faoliyatining barqarorligi uning ichki ehtiyojlari – kompetentlik, avtonomiya va ijtimoiy aloqadorlik darajasiga bog‘liq. Harbiy xizmat

sharoitida bu ehtiyojlar o'ziga xos shaklda namoyon bo'ladi: avtonomiya buyruqlarni ongli qabul qilish orqali, kompetentlik esa kasbiy mahoratni oshirish orqali ifodalanadi. Tadqiqot natijalari aynan ichki motivatsiya barqarorlikni ta'minlovchi asosiy omil ekanligini ko'rsatib, ushbu nazariyani amaliy jihatdan tasdiqlaydi.

Ikkinchidan, tashqi motivatsiyaning roli ham inkor etilmaydi, biroq uning ta'siri ko'proq qisqa muddatli ekanligi aniqlandi. Bu natija Frederick Herzberg tomonidan ilgari surilgan ikki omilli nazariyaga to'liq mos keladi. Herzbergga ko'ra, tashqi omillar (ish sharoiti, mukofot, maosh) motivatsiyani faqat vaqtincha oshiradi, ammo haqiqiy motivatsiya ichki omillar bilan bog'liq. Harbiy tizimda mukofotlash va intizomiy choralar muhim bo'lsa-da, ular ichki motivatsiya bilan uyg'unlashmaganda barqaror natija bermaydi. Shu jihatdan, harbiy boshqaruv tizimida tashqi rag'batlantirishni ichki motivatsiyani qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida ko'rish zarur.

Uchinchidan, tadqiqot natijalari ijtimoiy muhitning hal qiluvchi rol o'ynashini ko'rsatdi. Harbiy jamoa, liderlik va guruh ichidagi munosabatlar motivatsiyaning shakllanishi va mustahkamlanishida asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat G'aybulla Shoumarov tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy-psixologik yondashuv bilan mos keladi. Unga ko'ra, shaxs motivatsiyasi ijtimoiy muhit bilan uzviy bog'liq bo'lib, ayniqsa jamoaviy faoliyat sharoitida bu ta'sir kuchayadi. Harbiy jamoada ijobiy psixologik muhit mavjud bo'lsa, bu nafaqat individual motivatsiyani, balki bo'linma samaradorligini ham oshiradi. Aksincha, salbiy muhit motivatsiyaning pasayishiga va intizomiy muammolarga olib keladi.

To'rtinchidan, identifikatsiya mexanizmining roli alohida e'tiborga loyiqdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, shaxs o'zini "harbiy xizmatchi" sifatida anglay boshlagan sari uning motivatsiyasi sezilarli darajada ortadi. Bu jarayon shaxsning kasbiy o'zligini anglash, ijtimoiy rolni qabul qilish va mas'uliyat hissining kuchayishi bilan bog'liq. Ushbu holat faoliyat nazariyasi asoschisi Aleksei Leontiev

tomonidan ilgari surilgan “motiv – faoliyatning ichki asosidir” degan g‘oya bilan uyg‘unlashadi. Demak, identifikatsiya motivatsiyaning ichki strukturaviy komponentlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Beshinchidan, maqsadga yo‘naltirilganlik motivatsiyaning muhim determinantlaridan biri sifatida namoyon bo‘ldi. Aniq belgilangan vazifalar va strategik maqsadlar shaxs faoliyatini tizimlashtiradi va unga ma’no beradi. Bu natija David McClelland tomonidan ishlab chiqilgan muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasi nazariyasi bilan asoslanadi. Harbiy faoliyatda bu ehtiyoj xizmat vazifalarini muvaffaqiyatli bajarish, yuqori natijalarga erishish va professional rivojlanish orqali namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko‘rsatdiki, motivatsiya tizimidagi barcha komponentlar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning har biri mustaqil emas, balki kompleks tizimning tarkibiy qismi sifatida faoliyat ko‘rsatadi. Ichki motivatsiya tizimning yadrosi bo‘lsa, tashqi motivatsiya uni qo‘llab-quvvatlaydi, ijtimoiy muhit esa ushbu tizimni mustahkamlaydi, identifikatsiya esa barqarorlikni ta’minlaydi. Maqsadga yo‘naltirilganlik esa ushbu tizimni yakuniy natijaga olib boruvchi mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari harbiy xizmatchilarda motivatsiya darajasi ularning psixologik barqarorligi, stressga chidamliligi va xizmat samaradorligi bilan bevosita bog‘liqligini ko‘rsatdi. Motivatsiyasi yuqori bo‘lgan harbiy xizmatchilar murakkab vaziyatlarda tezkor va to‘g‘ri qaror qabul qilish, tashabbus ko‘rsatish va liderlik qobiliyatlarini namoyon etish bilan ajralib turadi. Bu esa zamonaviy harbiy sharoitda ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur natijalarni tanqidiy nuqtai nazardan baholash shuni ko‘rsatadiki, tadqiqot asosan nazariy tahlilga asoslangan bo‘lib, empirik dalillar bilan yetarli darajada boyitilmagan. Shu sababli, kelgusida ushbu yo‘nalishda eksperimental va statistik tadqiqotlar o‘tkazish zarurati mavjud. Ayniqsa, harbiy xizmatchilar o‘rtasida motivatsiya darajasini aniqlash, uning omillarini empirik usullar orqali

baholash va ular o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqliklarni aniqlash muhim ilmiy vazifa hisoblanadi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari harbiy xizmatchilarda kasbiy motivatsiya murakkab va ko'p komponentli psixologik tizim ekanligini ko'rsatdi. Motivatsiya, avvalo, shaxsning ichki ehtiyojlari, qadriyatlari va kasbiy burchni anglash darajasi bilan belgilanadi. Ichki motivatsiya barqarorlikni ta'minlovchi asosiy omil bo'lsa, tashqi motivatsiya rag'batlantiruvchi qo'shimcha vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, ijtimoiy muhit, liderlik va kasbiy identifikatsiya motivatsiyaning shakllanishi va mustahkamlanishida muhim rol o'ynashi aniqlandi. Aniq maqsad va vazifalarning mavjudligi esa faoliyat samaradorligini oshiradi.

Umuman olganda, harbiy xizmatchilarda kasbiy motivatsiyani samarali shakllantirish uchun ichki va tashqi omillarni uyg'unlashtirish, ijobiy ijtimoiy muhit yaratish hamda shaxsiy identifikatsiyani rivojlantirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shoumarov G'.B. *Ijtimoiy psixologiya*. – Toshkent: Fan, 2002. – 110–125-betlar.
2. Rasulov E. *Psixologiya asoslari*. – Toshkent: O'qituvchi, 2008. – 80–95-betlar.
3. Muslimov N.A. *Pedagogik kompetentlik va innovatsion faoliyat*. – Toshkent: Fan, 2015. – 50–65-betlar.
4. Maslow A.H. *Motivatsiya va shaxsiyat*. – New York: Harper & Row, 1954. – 35–58-betlar.
5. Deci E.L., Ryan R.M. *Inson xulq-atvoridagi ichki motivatsiya va o'zini o'zi belgilash*. – New York: Plenum, 1985. – 60–80-betlar.

6. Herzberg F. *Mehnat va inson tabiati*. – Cleveland: World Publishing, 1966. – 120–140-betlar.
7. Leontiev A.N. *Faoliyat, Ong, Shaxsiyat*. – Moscow: Politizdat, 1975. – 100–120-betlar.
8. McClelland D.C. *Inson motivatsiyasi*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 150–180-betlar.